

Stanowienie wyróżnień przez samorządy

Treść:

1. Podstawa prawna
 - 1.1 Ustawa o odznakach i mundurach
 - 1.2 Znaczenie opinii Komisji Heraldycznej
2. Rodzaje wyróżnień samorządowych – odznaka honorowa i medal honorowy
 - 2.1 Czym są odznaki honorowe
 - 2.2 Odznaka w polskim systemie odznaczeniowym
 - 2.3 Kryterium kwalifikujące odznakę; ochrona prawna znaków wcześniej ustanowionych, łącznie z barwami wstążek
 - 2.4 Wstążka integralną częścią każdego odznaczenia
 - 2.5 Zastrzeżenie wzorów historycznych
 - 2.6 Medal honorowy
3. Uchwała stanowiąca wraz z koniecznymi dokumentami
 - 3.1 Projekt uchwały
 - 3.2 Załączniki do uchwały
 - 3.3 Opis wyróżnienia
 - 3.4 Zespół opiniujący nadania
 - 3.5 Określenie sposobu noszenia
 - 3.6 Akt nadania i formularz wniosku
 - 3.7 Czynności kończące proces legislacyjny ustanowienia wyróżnień
4. Projektowanie odznak i medali honorowych wraz z ich aktami nadań
 - 4.1 Zgodność z zasadami heraldyki i miejscową tradycją historyczną
 - 4.2 Rodzaje mocowania (zawieszenia) odznak
 - 4.3 Projektowanie medali honorowych
 - 4.4 Indywidualizacja znaków (odznak i medali)
 - 4.5 Etui (pudełka-futerały)
 - 4.6 Rola artysty-projektanta
 - 4.7 Rola wykonawcy
 - 4.8 Dokumenty nadań
 - 4.8.1 Akt nadania (dyplom)
 - 4.8.2 Legitymacja
 - 4.9 Właściwe nazewnictwo
5. Uroczystość dekoracji, postępowanie z nadaniami pośmiertnymi
 - 5.1 Kiedy i gdzie organizować uroczystość
 - 5.2 Przygotowanie sali
 - 5.3 Ubiór uczestników i zachowanie podczas dekorowania
 - 5.4 Przebieg uroczystości
 - 5.5 Wyróżnianie osób zmarłych
6. Sposób noszenia odznak honorowych
 - 6.1 Noszenie odznak pełnej wielkości
 - 6.2 Noszenie miniatur
7. Konieczne dokumenty przy występowaniu o opinię

1. Podstawa prawna

1.1 Ustawa o odznakach i mundurach

Zgodnie ustawą z dnia 21 grudnia 1978 r. o odznakach i mundurach (tekst jednolity: Dz. U. z 2023 r. poz. 76), zwaną dalej w tekście – ustawą, jednostki samorządu terytorialnego mogą ustanawiać, w drodze uchwały organu stanowiącego danej jednostki, nie tylko własne herby i flagi, ale także emblematy oraz insygnia i inne symbole (art. 3 ust. 1 ustawy). Pod tą dość ogólną nazwą – symbole, określającą godło, znak, oznakę – ustawodawca zezwolił na wprowadzanie przez jednostki samorządu terytorialnego także różnego rodzaju wyróżnień – odznak honorowych czy też medali honorowych. Sugestię takiego odczytania wspomnianego przepisu zawiera art. 2 ust. 2 ustawy, w którym ustawodawca objaśnił, że „odznakami mogą być emblematy [...] jeżeli sposób ich sporządzenia i używania wskazuje na to, że mają służyć celom określonym w ust. 1.” Tyle, że przywołany ust. 1 tego artykułu, określając w pkt 1 litera a, rodzaje odznak honorowych, z mogących być uznanymi za samorządowe wymienia jedynie odznaki stanowiące wyróżnienie za zasługi „w rozwój określonego województwa”.

Powyższe ograniczenie, relikty braku samorządu terytorialnego w okresie tworzenia ustawy, było powodem jej nowelizacji w 2009 r. To wówczas art. 4 ust. 3 nadano obecne brzmienie: **„Odznaki honorowe za zasługi w działalności państwowej lub społecznej na rzecz rozwoju określonej jednostki samorządu terytorialnego są ustanawiane przez organ stanowiący tej jednostki”**. I choć na skutek niewątpliwego przeoczenia pozostawiono wspomniane wyżej w art. 2 ust. 1 pkt 1 lit. a, sprzeczne z nowelizacją stwierdzenie dopuszczające odznaki honorowe za zasługi w rozwoju jedynie województwa, to jednak ustawodawca, poprzez rozszerzenie przepisu zawartego w art. 4, zezwolił na posiadanie odtąd odznak honorowych przez jednostki samorządu terytorialnego różnego szczebla, nie tylko przez określone województwa, ale także powiaty i gminy (miasta). Jest to istotna zmiana doprecyzowująca uprawnienia do stanowienia wyróżnień przez wszystkie samorządy, ograniczone odtąd nie ze względu na stopień swego szczebla organizacyjnego, tylko wymienionymi w ustawie względami merytorycznymi.

Najważniejsze z nich określa art. 3 ust. 2 ustawy: jednostki samorządu terytorialnego mogą ustanawiać swoje wyróżnienia, ale jedynie **w zgodzie z zasadami heraldyki i miejscową tradycją historyczną**. Ponadto, w świetle art. 3 ust. 3 ustawy, wzory owych symboli wymagają zaopiniowania przez ministra właściwego do spraw administracji publicznej. A zatem jeszcze **przed podjęciem uchwały o ustanowieniu wyróżnienia, samorząd, na podstawie przyjętego tylko projektu takiej uchwały, musi otrzymać opinię ministra o proponowanym wyróżnieniu**. Opinię tę minister formułuje wyłącznie po przedstawieniu mu uchwały Komisji Heraldycznej (art. 2a ust. 3 pkt 1 ustawy), będącej na podstawie art. 2a ust. 1 ustawy, jego organem opiniodawczo-doradczym w zakresie powyższych spraw. Z tego wynika, że składane ministrowi przez samorządy wnioski, za każdym razem kierowane są przez niego z urzędu do Komisji Heraldycznej.

1.2 Znaczenie opinii Komisji Heraldycznej

Naczelny Sąd Administracyjny wyrokiem z dnia 25 maja 2006 r. I OSK 462/06, stwierdził jednoznacznie, że „tylko **opinia pozytywna** ministra właściwego do spraw administracji publicznej wydana w oparciu o stanowisko kompetentnego w tej dziedzinie organu jakim jest Komisja Heraldyczna [...] daje podstawę organowi stanowiącemu danej jednostki samorządu terytorialnego do podjęcia uchwały o ustanowieniu herbu, flagi czy innych symboli”, a zatem i wyróżnienia (odznaki honorowej, medalu honorowego). Wystawiona więc przez ministra **opinia negatywna** o proponowanym znaku samorządowym, obliguje organ

stanowiący jednostki samorządowej do wznowienia procedury, przy czym ustawa nie określa ile razy można występować o opinię. W praktyce sprowadza się to najczęściej tylko do ponownego wystąpienia, bowiem Komisja Heraldyczna formułując swoje uwagi w trosce nie tylko o poziom projektowanych odznak (adekwatna symbolika i wyraz artystyczny), ale także o prawidłową treść towarzyszących im dokumentów, zawsze w swej uchwale wyraźnie wskazuje na ewentualne uchybienia, doradzając jednocześnie kierunek zmian.

2. Rodzaje wyróżnień samorządowych – odznaka honorowa i medal honorowy

2.1 Czym są odznaki honorowe

Samorządowe odznaki honorowe są rodzajem odznaczeń regionalnych czy gminnych (municipalnych). Są one niejako wizytówką społeczności zamieszkującej województwo, powiat albo gminę (miasto), zatem wnioskodawca, co zrozumiałe, winien z najwyższą starannością podejść do ich projektowania. Należy przy tym pamiętać o przepisie art. 6 ust. 1 ustawy określającym, że organy ustanawiające odznakę ustalają nie tylko jej wzór oraz zasady i tryb jej nadawania, ale i noszenia, a zatem **odznaką honorową może być tylko znak przewidziany do noszenia**. Rozumienie odznaki honorowej, jako znaku wyłącznie noszonego, mocowanego zapięciem wprost do piersi lub zawieszanego na piersi na wstążce, ukształtowało się na ziemiach polskich przed odzyskaniem niepodległości, zwłaszcza w latach wojny 1914-1918 r. Stąd błędem będzie określanie mianem odznaki honorowej medalu nie przeznaczonego do noszenia, a tylko wręczanego. Próba pozyskania opinii pozytywnej o wniosku obciążonym tak podstawowym błędem, naraża wnioskodawcę z góry na opinię negatywną.

2.2 Odznaka w polskim systemie odznaczeniowym

W polskim systemie odznaczeniowym obejmującym znaki przewidziane do noszenia, najwyższymi są **ordery**, bezpośrednio niższymi od orderów są **odznaczenia**, od których niższe są **odznaki**. **Odznaką – najniższą formą w systemie odznaczeniowym, jest jednak wyłącznie odznaka honorowa**, mogą bowiem być także odznaki organizacyjne i odznaki okolicznościowe.

Odznaki organizacyjne (art. 2 ust. 1 pkt 2 ustawy) przysługują każdemu członkowi danej organizacji i są tylko oznaką przynależności, otrzymywaną bez żadnych warunków z chwilą uzyskania statusu członka.

Odznaki okolicznościowe (art. 2 ust. 1 pkt 3 ustawy) upamiętniają jakieś wydarzenie i przysługują zazwyczaj wszystkim jego uczestnikom. Nie mają zatem charakteru wyróżnienia, choć niekiedy mogą mieć jednak takie znamiona, czego przykładem jest dość popularny swego czasu Medal Pro Memoria. Ustanowiony decyzją z dnia 25 stycznia 2005 r. kierownika Urzędu ds. Kombatantów i Osób Represjonowanych jako odznaka okolicznościowa z okazji 60. rocznicy zakończenia II wojny światowej, rozdawany był przez ten urząd i w następnych latach, przez co stał się w istocie resortową odznaką honorową. Także ustanowiony zarządzeniem kierownika tego samego UKiOR z dnia 1 września 2011 r. i nadawany w miejsce poprzedniego Medal Pro Patria, też został sklasyfikowany jako odznaka okolicznościowa. Również obecnie nadawany Medal Pro Bono Poloniae ustanowiony zarządzeniem szefa UKiOR z dnia 25 czerwca 2018 r. (dla upamiętnienia 100. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości) jest odznaką okolicznościową.

Nic nie stoi na przeszkodzie, aby i samorząd ustanowił odznakę pamiątkową (okolicznościową), upamiętniającą jednorazowo jakieś wydarzenie na terenie gminy, ale trzeba mieć wówczas świadomość, iż uprawnienia do niej może mieć bardzo liczna grupa miejscowej społeczności, chyba, że przewidzi się odpowiednie ograniczenia w uchwale o jej ustanowieniu.

Odrębną kategorię stanowią nie wymienione w ustawie wojskowe odznaki pamiątkowe, okolicznościowe i jubileuszowe oraz odznaki absolwentów. Są one zaliczane do innych znaków używanych w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej i pozostają, jak wszystkie znaki wojskowe, pod szczególną ochroną prawa (rozporządzenie MON z dnia 4 maja 2009 r. w sprawie określenia innych znaków używanych w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 2024 poz. 1073).

Trójstopniowy podział (**ordery-odznaczenia-odznaki**) w Polsce funkcjonuje tylko w odniesieniu do odznaczeń państwowych, za które uznaje się nadawane przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej **ordery i odznaczenia** oraz odrębnie nadawane przez kierowników państwowych urzędów centralnych **odznaki honorowe** wraz z osobno traktowanymi medalami. Odznaki i medale są wyróżnieniami, a wszystkie te nagrody honorowe są odróżniane jedynie według przepisów, którymi zostały ustanowione, zawierających ich nazwę, opis, zasady i tryb nadawania oraz sposób noszenia, choć w przypadku odznaczeń państwowych te zasady zawarte są zwykle w przepisach wykonawczych (rozporządzeniach). Nie istnieje natomiast inne, zewnętrzne kryterium odróżniające, pewien specjalnie określony wygląd, aczkolwiek w przypadku orderów, niektóre ich klasy cechuje odmienny sposób noszenia. Ilustruje to poniższy przykład.

Tylko wyższe klasy orderów (a **tylko ordery dzielimy na klasy**, co wynika z przesłanek historycznych), noszone są w sposób odmienny od odznaczeń i odznak, które mogą mieć z kolei **stopnie**, najczęściej trzy: złoty, srebrny, brązowy, co jest tradycją wykonywania ich dawniej z odpowiadających tym nazwom metali. Najwyższe – w większości państw pierwsze klasy orderów – zakłada się na tzw. wielkiej wstędze przewieszanej z ramienia przez pierś do boku, z odznaką orderową zawieszoną na niej na wysokości biodra. Przepis określa, czy ma to być bok lewy (jak w przypadku Krzyża Wielkiego Orderu Odrodzenia Polski), czy też prawy bok (Order Orła Białego). W niektórych orderach innych państw klasą specjalną, traktowaną zwykle jako najwyższe wyróżnienie, jest łańcuch, zakładany na ramiona. Także drugie i czasami trzecie klasy, przy najczęściej stosowanym podziale orderu na pięć klas, nosi się odmiennie: przez mężczyzn (oraz kobiety w mundurach) na wstędze na szyi, natomiast przez kobiety – na wiązanej z wstęgi kokardzie, przypinanej wysoko na lewej piersi. Są to tzw. komandorie, choć w polskim Orderze Krzyża Wojskowego, Krzyż Wielki noszony jest na szyi tak samo, jak i Krzyż Komandorski. Ale już odznaki orderowe niższych klas, czwartych i piątych – w przykładowym Orderze Odrodzenia Polski jest to Krzyż Oficerski i Krzyż Kawalerski – przypina się na wstążce do lewej piersi, czyli tak, jak odznaki niższych od orderów odznaczeń, np. trzystopniowego (Złotego, Srebrnego i Brązowego) Krzyża Zasługi, czy też odznak honorowych, których znaki, jak o tym była już mowa, mogą być też zawieszane na wstążkach.

2.3 Kryterium kwalifikujące odznakę; ochrona prawna znaków wcześniej ustanowionych, łącznie z barwami wstążek

Podane przykłady wyraźnie świadczą, że kryterium kwalifikacyjnym, określającym czy dane wyróżnienie zaliczymy do orderów, odznaczeń, czy odznak honorowych, jest wyrażona w odpowiednim akcie legislacyjnym wyłączna wola ustawodawcy. W przypadku wyróżnień samorządowych polski ustawodawca, co prawda, zdecydował, że **mogą one być tylko w randze odznaki**, ale nie przesądził o ich formach ani o sposobie noszenia – przypinane bezpośrednio do piersi czy zawieszane na wstążce przypiętej do piersi.

Zastrzeżeniem, skądinąd oczywistym, jest tylko warunek zawarty w art. 6 ust. 2 ustawy: **odznaki kształtem i wymiarami muszą wyraźnie odróżniać się od orderów, odznaczeń i medali ustanawianych na podstawie odrębnych przepisów**. Chodzi tu, co zrozumiale,

o ochronę prawną wzorów odznaczeń państwowych, także tzw. resortowych, ale również każdych innych, np. odznak organizacyjnych, wcześniej stanowionych.

Mimo braku formalnych zastrzeżeń ze strony ustawodawcy, projektowanym odznakom samorządowym nie można jednak nadawać form analogicznych do wyższych klas orderów, tylko dla nich charakterystycznych, czyli wspomnianych komandorii noszonych na szyi lub w damskiej odmianie – noszonych na kokardzie na piersi. Tym bardziej, bez narażenia się na śmieszność, nie mogą one otrzymywać formy odznaki zawieszanej na zakładanej przez pierś wielkiej wstędze. Tych **tradycyjnych, wizualnych wyróżników orderów – wielkiej wstęgi i wstęgi komandorskiej, nie można przyjmować, co trzeba wyraźnie podkreślić, dla najniższych w hierarchii wyróżnień, jakimi są lokalne odznaki honorowe.**

2.4 Wstążka integralną częścią każdego odznaczenia

Należy pamiętać, że warunek zawarty w przepisie art. 6 ust. 2 ustawy dotyczy zakazu kopiowania wyglądu całej odznaki orderowej czy odznaczeniowej, czyli wraz ze wstążką, na której bywa zawieszana. **Wstążka jest zawsze, o czym mało kiedy się pamięta, integralną częścią każdego odznaczenia.** Dlatego też kolorystyka wstążki nie może być dowolnie przejmowana.

Wyłączne prawo do powtórzenia wstążki w określonych barwach ma tylko ten ustawodawca, który wprowadził ją po raz pierwszy. Nie może więc tak się zdarzyć, że odznaka samorządowa zostaje zawieszona na wstążce powtarzającej barwy któregoś z odznaczeń państwowych. Dlatego, przykładowo, nie można wprowadzić wstążki jasnoniebieskiej, bowiem jednobarwna wstęga z jasnoblękitnej mory jest oznaką konkretnego polskiego odznaczenia, najwyższego orderu Rzeczypospolitej – Orderu Orła Białego. Zbliżoną barwę, określona jako chabrową, miał z kolei nadawany w II Rzeczypospolitej Medal Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości.

Niektóre wstążki odznaczeniowe jednego i tego samego odznaczenia w zależności od daty ich produkcji wykonywano albo ze wspomnianej mory, albo z rypsu. Przykładowo Medal za Długoletnią Służbę w okresie II Rzeczypospolitej posiadał białą-amarantową wstążkę z mory, obecna, po wznowieniu tego odznaczenia w 2007 r., wykonywana jest z rypsu. Jednakże w żadnym przypadku **inny ustawodawca nie może użyć wstążki odznaczeniowej już istniejącej, obojętnie z jakiej tkaniny została wykonana, ale o konkretnych barwach i kompozycji** (z pasków i prążków), dla zawieszania na niej swojego wyróżnienia. Byłby to nie tylko przejaw braku szacunku dla odznaczeń naszego państwa, ale i braku rozumienia znaczenia tych symbolicznych treści, które zawierają wstążki odznaczeniowe, nigdy nie będące przypadkowym zestawem barw.

Na podobnej zasadzie nie można kopiować wstążek, na których zawieszane są odznaki honorowe np. stowarzyszeń, bowiem tylko organizacje, które je wprowadziły, mają do nich prawo. Z powyższego wynika, że **użycie wstążki o istniejącej już kolorystyce będzie takim samym naruszeniem prawa, jak w przypadku powtórzenia wzoru odznaki na niej zawieszanej.** Na wnioskodawcy oraz projektancie spoczywa zatem ważny obowiązek sprawdzenia, czy proponowana wstążka swymi barwami i kompozycją nie jest powtórzeniem wstążki już istniejącej.

2.5 Zastrzeżenie wzorów historycznych

Zastrzeżenie kopiowania wzorów istniejących odznaczeń, dotyczy także odznaczeń historycznych. **Nie można dziś przejmować i powtarzać wzorów odznak wygasłych orderów, odznaczeń czy odznak i tworzyć z nich nowe wyróżnienia, zmienione w samorządowe odznaki honorowe.** Ewentualne prawo wznowienia dawnych odznaczeń

przysługuje bowiem wyłącznie tej władzy, która jest spadkobiercą dawnego organu stanowiącego dany znak (króla, prezydenta, sejmu). W dawnej Rzeczypospolitej król stanowił ordery i odznaczenia. W 1919 r. Sejm Ustawodawczy Rzeczypospolitej Polskiej będąc emanacją władzy Narodu przejął uprawnienia królewskie i przywrócił order nazwany *Virtuti Militari* (Order Wojskowy „*Virtuti Militari*”, od 1933 r. Order Wojenny „*Virtuti Militari*”, od 1992 r. nazwa pisana bez cudzysłowu) ustanowiony – jak to ujęto w ustawie restytucyjnej – „władzą królewską”. I tylko takie przypadki są uprawnione. Nadużyciem będzie także powtarzanie dewiz, czyli haseł występujących na odznakach historycznych odznaczeń, były one bowiem zawsze wyznacznikiem celów przyświecających przy ustanawianiu konkretnego odznaczenia.

Projektując dziś wyróżnienia trzeba zatem pamiętać o powyższych zasadach, a jeżeli projektant (grafik, medalier) przedłoży wzór będący powtórzeniem np. historycznej odznaki i zaproponuje ją dla jednostki samorządu terytorialnego, żadną miarą nie można dopuścić do przyjęcia takiego znaku. Klarowna pod tym względem sytuacja jest w Wojsku Polskim. Prawa do odznak pamiątkowych historycznych oddziałów wojskowych nabywają wyłącznie te oddziały wojska, które dziedziczą tradycje swoich poprzedników potwierdzone specjalną decyzją Ministra Obrony Narodowej.

Z równie zrozumiałych względów, jak omówione, **nie wolno kopiować odznaczeń państw obcych**. Byłoby to w konsekwencji narażenie naszego państwa na konflikt dyplomatyczny.

2.6 Medal honorowy

Cytowany już wyżej art. 6 ustęp 2 ustawy zawiera przepis, że wprowadzane odznaki powinny wyraźnie odróżniać się od orderów, odznaczeń i medali ustanawianych na podstawie odrębnych przepisów. Wymienienie na równi z orderami i odznaczeniami medali, tworzy z nich odrębną kategorię wyróżnień co oznacza, iż projektowane **nowe odznaki nie mogą powtarzać także wzorów istniejących medali**. Pojęcie to wymaga wyjaśnienia, tym bardziej, że w polskim systemie odznaczeniowym są trzy rodzaje medali.

Pierwszym i najwyższym rodzajem medali, to nadawane przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w grupie odznaczeń państwowych niższych od orderów, czyli właściwych odznaczeń, **odznaczenia państwowe** mające w swej nazwie określenie „medal” (np. Medal Stulecia Odzyskanej Niepodległości). W tzw. starszeństwie liczone są zwykle po odznaczeniach mających w swej nazwie określenie „krzyż”.

Drugi rodzaj medali, to **wyróżnienia w resortach i urzędach centralnych**, potocznie zwane odznaczeniami resortowymi, przewidziane do noszenia jak odznaki honorowe na wstążkach, także mające w nazwie określenie „medal” (np. nadawany przez Ministra Obrony Narodowej Medal za zasługi dla obronności kraju, czy „Medal Komisji Edukacji Narodowej” nadawany przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania). Wyróżnienia te nie zostały zdefiniowane, nie zdecydowano o ich miejscu w stosunku do odznaczeń państwowych (czyli nadawanych przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej) ani do odznak honorowych ustanawianych na podstawie ustawy o odznakach i mundurach, nie określono ich wzajemnego starszeństwa, także w resortach, w których nadawane są obok odznak honorowych.

Wreszcie trzecim, to **medal**, czyli nadawane przez różne podmioty tego rodzaju honorowe **wyróżnienie**, które zachowując swoje znaczenie zaszczytnej nagrody, ma w swojej nazwie określenie „medal”, ale nie jest przewidziane do noszenia, a tylko do wręczania. I to te ostatnie medale klasyfikuje się jako **medale honorowe**.

Powyższe wyjaśnienia są istotne, bo choć w ustawie stosuje się w zasadzie tylko termin „odznaka”, jedną z nowel dodano, że jednostki samorządu terytorialnego mogą ustanawiać „i inne symbole” (art. 3 ust.1 ustawy). Samorząd może zatem wprowadzić jako swoje

wyróżnienie albo **odznakę honorową** (noszoną), albo tylko wręczany **medal honorowy**, albo rozbudowując swój system wyróżnień – obie formy.

Można zatem wyróżniać współobywateli zarówno odznaką honorową, jak i medalem honorowym. Niekiedy do medalu honorowego dodaje się znak przewidziany do noszenia, unaoczniający nadane wyróżnienie, będący miniaturą jego strony licowej. Znak taki to **oznaka** (nie – odznaka!).

Medal honorowy może także stanowić wyróżnienie powiązane z nadaniem przez radę gminy godności honorowego obywatelstwa gminy. Wówczas przewidziana do noszenia miniaturowa oznaka medalu honorowego wykonana w metalu innego koloru, może być jednocześnie wizualnym znakiem przyznawanego tytułu honorowego obywatela gminy, zwyczajowo wywodzonego z prawa do nadawania honorowego obywatelstwa gminy. Rozróżnienie kolorem metalu zapobiegnie myleniu znaczenia takiej oznaki, czy świadczy ona tylko o posiadaniu medalu honorowego (wykonana wówczas winna być w metalu tego samego koloru co medal), czy także o otrzymaniu godności honorowego obywatelstwa (co należałoby zasygnalizować innym kolorem metalu oznaki). W każdym przypadku oznaką może być tylko miniatura strony licowej medalu. Taką oznakę nosi się jak każdą inną miniaturę, czyli wpiętą w klapę ubioru, a w przepisach wprowadzających piszemy jej nazwę – „oznaka”, małą literą.

3. Uchwała stanowiąca wraz z koniecznymi dokumentami

3.1 Projekt uchwały

Projekt uchwały o ustanowieniu odznaki lub medalu, jest podstawowym aktem prawnym organu stanowiącego jednostki samorządu terytorialnego w sprawie ustanowienia wyróżnienia. Formułując projekt uchwały czy regulaminu, winno się zatem posługiwać ustawowymi **zasadami techniki prawodawczej** (por. Dz. U. 2016 poz. 283). Dotyczy to zwłaszcza odpowiedniego podziału na paragrafy, ustępy i punkty, co dotyczy zwykle bardziej rozbudowanych przepisów regulaminu nadawania, wymaganego do kompletu dokumentów.

Wyróżnienia samorządowe z natury rzeczy (art. 4 ust. 3 ustawy) nadawane są za zasługi, dlatego w tytule uchwały nie stosuje się w nazwie wyróżnienia określenia dodatkowego „za zasługi dla...” czy też „zasłużonego dla...”. Błędem jest ujmowanie w nazwie odznaki, ale i medalu, poszczególnych wyrazów w cudzysłów; nazwy wyróżnień piszemy bez cudzysłowu (por. ustawę o orderach i odznaczeniach).

W proponowanej uchwale musi znaleźć się podstawa prawna ustanowienia. Będzie to przywołanie w przypadku ustanawiania odznaki honorowej wspomnianego art. 4 ust. 3 ustawy, a w przypadku nie przewidzianego do noszenia medalu honorowego, art. 3 ust. 1 ustawy. Ustanawiając odznakę honorową dodaje się „w związku z art. 6 ust. 1 ustawy”, wskazując, iż wzór odznaki i sposób jej noszenia wymaga zgody Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.

Ważne jest określenie celu ustanowienia. Jego brak jest świadectwem nie przemyślanej decyzji i rzutuje na odbiór społeczny proponowanego wyróżnienia. Tu od razu należy zaznaczyć, że zgodnie z obowiązującą ustawą z dnia 16 października 1992 r. o orderach i odznaczeniach (tekst jednolity: Dz. U. z 2023 r. poz. 2053), **wyraz „wybitne” jest słownym wyróżnikiem zasług nagradzanych wyłącznie orderami**, zatem określając w projekcie uchwały czy regulaminu nadawania zasługi, za które wyróżnienie ma być nadawane, nie można użyć tego wyrazu. Zwrot „za **wybitne** osiągnięcia” w przepisach wprowadzających w 2021 r. nie order, a odznaczenie państwowe o nazwie Krzyż Świętego Floriana, jest przeoczoną przez ustawodawcę pozostałością kryterium nadań przypisanych do obecnego w pierwotnym projekcie ustawy obok Krzyża Świętego Floriana (odznaczenia), także Orderu Krzyża Świętego Floriana. Odstępując od propozycji wprowadzenia orderu, pozostawiono odznaczenie

z „orderowym” kryterium nadań. Z przytoczonych zatem względów nie może to być argumentem dla określania wyrazem „wybitne” zasług honorowanych odznakami gminnymi.

3.2 Załączniki do uchwały

Podstawowym załącznikiem do projektu uchwały jest **wzór graficzny odznaki lub medalu**, barwne przedstawienie obu stron projektowanego wyróżnienia. Na załączniku z wzorem graficznym nie umieszcza się opisu, nie podaje wymiarów, poprzestając tylko na podaniu skali (1 : 1 i 2:1) oraz podpisaniu stron licowej i odwrotnej. Natomiast przygotowując **regulamin nadawania**, załącznikami do niego będą **formularz wniosku** o nadanie oraz **wzór dokumentu nadania** – dyplomu ewentualnie dodatkowej, potwierdzającej prawo do noszenia odznaki legitymacji. Regulamin może być ustanowiony odrębną uchwałą lub wprowadzony jako załącznik do uchwały stanowiącej wyróżnienie. W przypadku, gdy dotyczy nadawania odznaki honorowej, musi zawierać określony **sposób noszenia**, natomiast zawsze winno się podać kto i kiedy wręcza wyróżnienie, czy wydaje się jego duplikat oraz określić na jakich zasadach, w jakich warunkach można wyróżnienia pozbawić.

Ważna uwaga: wszystkie **załączniki są integralną częścią aktu ustawodawczego**, dlatego zarówno w treści projektu uchwały, w regulaminie nadawania, jak i w załącznikach z wzorami graficznymi wyróżnienia, dokumentach nadania i formularzach wniosku o nadanie, **nazwa wyróżnienia musi występować w tym samym brzmieniu, zgodnym z uchwałą o jego ustanowieniu**. Nazwę wyróżnienia nie można w całości drukować wersalikami, bo będzie to błąd ortograficzny. Wielką literą wyróżnia się jedynie poszczególne człony nazwy, a zatem powinno się napisać np. **Odnaka Honorowa Gminy NN**, a błędem będzie zapisanie w uchwale ustanawiającej jej nazwy wielkimi literami ODZNAKA HONOROWA GMINY NN.

Skoro załączniki nie mogą być w niczym sprzeczne z uchwałą, to wzór graficzny w załączniku i opis odznaki lub medalu w uchwale muszą się tak uzupełniać, by nie było problemu z wiernym odczytaniem założeń dla wykonania zamierzonego wyróżnienia, bowiem obowiązkiem wykonawcy jest ściśle odtworzenie jego wzoru ustalonego opisem w uchwale i przedstawionym jednocześnie w załączniku.

3.3 Opis wyróżnienia

Projekt uchwały winien zawierać zwięzły, ale zarazem dokładny opis odznaki, a w przypadku odznaki na wstążce także opis jej kolorystyki, przy czym wymiary należy planować raczej w pełnych milimetrach. Nie trzeba przypominać, że wszystkie określenia występujące w treści dokumentu muszą być poprawne językowo i wyrażone zgodnie z zasadami pisowni polskiej.

Wspomniano wyżej, że odznaki honorowe nadaje się za zasługi, stąd nie podkreśla się tego w nazwie, natomiast napis ZA ZASŁUGI może być umieszczony na samym wyróżnieniu.

Przystępując do opisu najpierw winno się określić ogólnie kształt, rodzaj materiału, jego kolor (nie – barwę!) oraz wymiary odznaki czy medalu. Jeżeli jest to wyróżnienie przewidziane do noszenia na wstążce, określa się rodzaj zawieszenia (uszko z kółkiem lub dwoma kółkami z dodatkowym łącznikiem), jeżeli ma być to odznaka do przypięcia wprost na piersi, podaje się rodzaj mocowania (np. śrubka z nakrętką, zapięcie agrafkowe). Gdy odznakę proponuje się ażurową musi to być zaznaczone w opisie. Wymiary podaje się w milimetrach, najpierw wysokość, potem szerokość, ewentualnie średnicę. Średnica odznak w kształcie okrągłego medalu nie powinna być mniejsza od 32 mm, ani większa od 42 mm (najczęściej jest to 36-38 mm).

Kolejno opisuje się **lico** (stronę licową, awers), następnie **odwrocie** (stronę odwrotną, rewers). W przypadku medali czy odznak jednostronnych, podaje się, że strona odwrotna jest gładka, przy czym w przypadku odznak jednostronnych tu opisuje się rodzaj mocowania. Widniejące na odznace czy medalu przedstawienie herbu, albo samego godła herbowego, określamy jako „ustalonego wzoru”, ewentualnie należy przywołać uchwałę, którą herb został przyjęty. Zawsze jest to jednak **wizerunek** herbu lub godła, a nie herb czy też godło. Rozróżnienie herb czy godło jest istotne, bowiem herbem nazywamy godło przedstawione w polu tarczy herbowej, a jeżeli tarczy brak, to mamy do czynienia tylko z godłem. W przypadku gdy wizerunek jest barwny, emaliowany lub pokryty barwnym lakierem, też należy to podać.

Jeżeli wyobrażono czyjąś postać, określamy kogo, i czy jest to wizerunek w całej postaci, czy w popiersiu, na wprost, w profilu (lewym, prawym) albo $\frac{3}{4}$ w lewo, prawo, patrząc od strony postaci. Jest to ważne, zwłaszcza gdy postać trzyma coś w ręce – prawej lub lewej. Nazwać należy także wizerunki przedstawionych budowli, określić pejzaż, w przypadku, gdy go przedstawiono.

Wszystkie wizerunki pośrodku odznaki nie mającej kształtu medalu, występują zwykle w określonym polu, najczęściej okrągłym lub kwadratowym. Pole to nazywamy tarczką (okrągłą lub kwadratową). W przypadku tarczki owalnej można ją określić jako „medalion”.

Ozdobniki lub motywy dekoracyjne w kształcie liści czy wieńca zawsze są stylizowane i tak je w opisie należy określać. Stylizowany **wieniec** może coś otaczać, ale jeżeli nie jest pełnym, tylko np. górą otwartym i umieszczonym u dołu jakiegoś przedstawienia, to będzie to **półwieniec** ujmujący to przedstawienie od dołu. Tak samo półwieniec może ujmować jakiś wizerunek od góry. Wieńce mogą być z samych liści, często wówczas są przewiązywane na krzyż, czyli z **przewiązką krzyżową**. Może ona być w jednym miejscu, czy po przekątnych. Te szczegóły również wymieniamy. Niekiedy wieńce są nie tylko z liści, ale z całych gałązek; zawsze to rozróżnienie należy podkreślić i zarazem określić **rodzaj rośliny**. Gałązki mogą być dołem tylko skrzyżowane albo przewiązane wstążką.

Napisy, które zgodnie z tradycją umieszczanych napisów na wyróżnieniach piszemy w całości wielkimi literami, czyli majuskułą, określa się jako **napisy majuskułowe** (nie – wersalikowe, bo to termin drukarski, tak określano ten rodzaj czcionki drukarskiej), przy czym trzeba zaznaczyć czy napis jest **wypukły**, czy **wklęsły** oraz podać jego umiejscowienie, np. w górnym (dolnym) łuku. **Napis w otoku** to wyłącznie napis biegnący w koło, niekoniecznie w pełni kolisty, ale zamknięty zaznaczonym otokiem, a **napis otokowy**, to biegnący w koło, ale bez zaznaczonego otoku. Niekiedy pomiędzy wyrazami napisu stosuje się przerywniki (**dywizory**); ich kształt też należy określić. Może to być np. kropka, gwiazdka czy mały ornament roślinny. Opisując gwiazdki określa się liczbę ich **promieni** (nie – ramion!), ornament roślinny zawsze jest stylizowany, a więc opisując dywizor w kształcie różyczki, określa się go np. jako „w kształcie stylizowanej, sześciopłatkowej różyczki”.

Istotna uwaga: w opisie zamieszczonym w uchwale, a więc w opisie legislacyjnym, nie określa się szczegółowo kroju pisma (rodzaju czcionki) projektowanych napisów. Projektant, o ile nie zastosował własnego pisma, co czasem ma miejsce na medalach, może podać informację z nazwą pisma, ale tylko w warunkach technicznych przewidzianych do wykorzystania przez wykonawcę.

Wstążkę do ewentualnego zawieszenia odznaki opisuje się na końcu, podając **rodzaj tkaniny**, **kolor**, który określa się od dominującej na wstążce barwy oraz jej **szerokość** (w milimetrach). Zwykle są na niej paski czy prążki, podaje się wówczas najpierw ich kolor, potem szerokość, a następnie w jakich są odstępach od siebie lub od krawędzi wstążki. Obecnie do tkania wstążek o splocie rypсовym, tradycyjnie stosowanych do odznaczeń, stąd wstążkę określa się jako „z rypsu”, wytwórcy nie używają już jedwabiu, tylko włókien sztucznych, Wstążek nie sporządza się jednak z poliestru powszechnie używanego do produkcji taśm

i tasiemek. Na takiej tasiemce można zawiesić co najwyżej „medal” za osiągnięcia w szkolnych zawodach sportowych. Szlachetny wyraz miały dawne wstążki „z mory” (mieniący się deseni słoików drewna), niestety, wytwórcy krajowi nie powrócili do tej tradycji.

Pasek, to odmiennej barwy część wstążki o szerokości mniejszej od szerokości całej wstążki, ale nie mniejszej niż 5 mm; węższe są **prążki** – od 4 mm aż do pojedynczej nitki, choć na ogół poprzestaje się na najmniejszej ich szerokości, najczęściej wynoszącej 1 lub 2 mm. **Paski po brzegach** wstążki, to paski tkane jako przylegające do jej krawędzi, choć niekiedy sama krawędź wstążki może być jeszcze innego koloru, co należy zaznaczyć. Uwaga: paski po brzegach wstążki nie są jej bordiurą. Ten termin stosuje się w historii sztuki do obramowań dekoracyjnych tkanin (kobierców czy makat); nie można do legislacji wprowadzać terminów nieadekwatnych. Natomiast **paski wzdłuż brzegów**, zawsze biegną w jakimś odstępie od krawędzi wstążki. Paski i prążki tkane są w długości wstążki, rzadziej wykonuje się je skośne, natomiast winno się unikać projektowania pasków czy prążków tkanych w poprzek; nie prezentują się korzystnie.

Czasami projektuje się wstążkę w dodatkowe znaki, tkane lub haftowane, co oczywiście zwiększa jej indywidualność, ale trzeba mieć świadomość, że nie każdy wytwórca potrafi ją wyprodukować, nie mówiąc już o podrożeniu kosztów. Projektowanie pasków czy prążków z użyciem nici metalowych, złotych lub srebrnych, w sposób istotny wzbogaca barwy wstążki, jednakże nie wszystkie wytwórnie krajowe potrafią zrealizować takie zamówienie, choć wytwórnie obce nie mają z tym problemu. Mając tego świadomość, można w to miejsce użyć w uchwale określeń „srebrzysty” lub „złocisty”, nie jest to jednak równoznaczne z użyciem przez wytwórcę nici metalowych. Natomiast samorząd, który mimo wszystko zdecyduje się na wprowadzenie do wstążki swej odznaki nici złotej lub srebrnej, bezwzględnie musi doprowadzić do realizacji swego zlecenia i nie może przyjąć od wytwórcy w zamian wstążki z barwą szarą lub w kolorze ugru w miejsce srebra lub złota.

Nie podaje się długości wstążki, a jej końce nie zawsze są zszywane, aby wyróżniony mógł jej długość dopasować do długości wstążek posiadanych odznaczeń, obok których będzie nosił wyróżnienie samorządowe. Należy jednak pamiętać, że zwyczajowa długość (wstążki złożonej) wynosi 60-65 mm, z kolei jej szerokość winna odpowiadać średnicy samej odznaki, ewentualnie może być nieco szersza, natomiast nie może być od niej węższa. Przyjmuje się, że szerokość wstążki winna wynosić 37-38 mm. Uwzględniając te dane, w takich **proporcjach** należy przedstawić wstążkę w załączniku z wzorem graficznym odznaki.

W uzasadnieniu do uchwały warto zadbać o wytłumaczenie użytej symboliki, a także podać odniesienie do zastosowanych kolorów. Jeżeli użyto sentencji łacińskiej, dla uniknięcia niejasności lepiej dodać jej tłumaczenie.

Pudełko na przechowywanie odznaki czy medalu (etui) **nie wymaga określenia wzoru**. Najczęściej korzysta się z pudełek standardowych oferowanych przez specjalizujące się w tym wytwórnie. Gdyby jednak zleceniodawca chciał wprowadzić pudełko specjalnie zaprojektowane, to dane o jego wyobrażeniu wraz z warunkami technicznymi konieczne są jedynie dla wykonawcy, a jego wizerunku nie umieszcza się w załączniku.

3.4 Zespół opiniujący nadania

Żadną miarą organ opiniujący nadanie wyróżnienia samorządowego (o ile przewidziany jest w regulaminie jakiś specjalny zespół, co nie jest jednak wymogiem), **nie może nosić nazwy „Kapituła”**. Tytuł ten przysługuje wyłącznie honorowym zespołom powoływanym przez głowę państwa spośród kawalerów orderów w tych orderach, w których ustawowo je wprowadzono (por. cytowaną wyżej ustawę z dnia 16 października 1992 r. o orderach i odznaczeniach). Nie można więc nazwy kolegium stojącego na czele orderów i na straży honoru danego orderu, a więc najwyższych odznaczeń państwowych, stosować w odniesieniu

do gremiów nadawczych wyróżnień odrębnej kategorii i najniższego stopnia, jakimi są odznaki honorowe i medale honorowe. Dopuszczalne są natomiast inne nazwy, jak Komisja, Kolegium, Konwent, itp.

Istotna uwaga: zespół taki, jako organ opiniujący, nie może posiadać żadnych kompetencji rozstrzygających (decydować o nadaniu). To tylko pomocnicze ciało doradcze, opiniujące wnioski kierowane do niego przez organ stanowiący jednostki samorządu terytorialnego. Jego uchwały są zatem wyłącznie opiniami (rekomendacjami) dla organu ustanawiającego odznakę. Komisja może zatem odpowiednio: 1) podjąć uchwałę rekomendującą wniosek i przekazać organowi ustanawiającemu odznakę; 2) podjąć uchwałę o braku rekomendacji dla wniosku.

I druga uwaga: ze względów oczywistych, członków komisji opiniującej wybranych do pełnienia swej funkcji, do czasu zakończenia działalności w jej ramach nie nagradza się żadną z form wyróżnień samorządowych. Mogą natomiast być powoływani w jej skład obywatele wcześniej wyróżnieni.

3.5 Określenie sposobu noszenia

Wspomniano wyżej, że w projekcie uchwały ustanawiającej lub w regulaminie nadawania odznaki honorowej, musi znaleźć się wskazanie sposobu jej noszenia, co oznacza, że należy określić w którym miejscu przypinana jest do piersi (wymóg określony przepisem art. 6 ust. 1 ustawy). Zasadą jest, że odznaki honorowe na wstążkach nosi się **na lewej piersi**, po odznakach orderów i odznaczeń państwowych, także odznaczeń tzw. resortowych, ale przed odznakami posiadanych odznaczeń państw obcych i tak to powinno być ujęte w przepisach. Z kolei odznaki honorowe bez wstążek mogą być noszone na prawej lub lewej piersi. O ile odznaka honorowa bez wstążki ma być noszona na lewej piersi, **przypina się ją poniżej** rzędu odznak orderów i odznaczeń.

Wyjaśnienia wymaga termin „odznaka” mający tu podwójne znaczenie. W przypadku orderów i odznaczeń nie wieszamy na piersi np. krzyż czy medal, jak się potocznie uważa, ale odznakę konkretnego odznaczenia, przykładowo **odznakę Krzyża Kawalerskiego Orderu Odrodzenia Polski**, czy też **odznakę Medalu za Ofiarność i Odwagę**. W tych przypadkach odznaka (w kształcie krzyża lub medalu zawieszona na wstążce) jest znakiem danego orderu lub odznaczenia państwowego. Z kolei odznaka honorowa (z wstążką lub bez) to określenie znaku odrębnej kategorii wyróżnień, tak właśnie klasyfikowanych. Z chwilą, gdy wymieniamy odznakę z jej nazwą (Odznaka Honorowa Gminy NN) jest to już konkretny znak wyróżnienia. A zatem prawidłowy przepis o noszeniu odznak honorowych bez wstążek będzie brzmiał: „W przypadku występowania z odznakami orderów i odznaczeń państwowych nosi się ją przypiętą poniżej tych odznak.”

O ile są przewidziane miniatury odznak honorowych, winno się zaznaczyć, że nosi się je **w butonierce** na lewej klapie kołnierza ubioru z kołnierzem wykładanym lub na tej wysokości (butonierka, to dziurka z przecięciem, jak do zapięcia na guzik). Tu wpina się zawsze tylko jedną miniaturę noszoną bez wstążki. Również w butonierce nosi się jedną miniaturę na wstążce, ale już posiadacz większej liczby odznaczeń markowanych miniaturami na wstążce, może ich przypiąć dowolną liczbę, już tylko na wysokości butonierki, w poprzek klapy kołnierza.

Służby mundurowe posiadają najczęściej własne przepisy regulujące sposób noszenia odznaczeń i wyróżnień, jednakże **żadnych miniatur z zasady nie nosi się na mundurach**, chyba, że są to mundury wieczorowe, do których można przypiąć miniatury, ale tylko na wstążkach.

3.6 Akt nadania i formularz wniosku

Koniecznym załącznikiem do uchwały ustanawiającej lub do regulaminu, jest wzór aktu nadania czyli dokumentu potwierdzającego nadanie, to jest odpowiedniego **dyplomu**, a w uzasadnionych przypadkach także legitymacji stwierdzającej prawo do noszenia wyróżnienia, o czym w dalszej części opracowania. Dokumentów tych nie opisuje się w regulaminie, odsyłając tylko do załącznika z wzorem graficznym. Ustalone warunki techniczne ich wykonania przekazuje się wprost wytwórcy.

Załącznikiem jest jeszcze **formularz wniosku**. Winien zawierać tylko podstawowe dane dotyczące kandydata do wyróżnienia, ale przede wszystkim należy w nim przewidzieć odpowiednio dużo miejsca na uzasadnienie nadania.

Do uchwały o ustanowieniu nie powinno się wprowadzać przepisu o żądaniu od osoby zaproponowanej do wyróżnienia zgody na przetwarzanie danych osobowych. Tym bardziej nie można żądać oświadczeń o niekaralności. Wyróżnienia z założenia nadaje się osobom moralnie nieskazitelnym, za działalność publiczną nie budzącą wątpliwości, a przynoszącą korzyść danej społeczności. Nie można żądać składania oświadczeń lustracyjnych. Nie stosuje się także wymogu składania przez osoby przewidziane do wyróżnienia oświadczeń zawierających zgodę na uhonorowanie.

Czym innym jest natomiast upewnienie się czy wyróżnienie zostało zaakceptowane przez osobę, której nadano odznakę lub medal, a w konsekwencji czy taka osoba weźmie udział w dekoracji, będącej z założenia uroczystością publiczną. Przeprowadza się to w sposób dyskrecjonalny, poprzez osobisty kontakt, np. telefoniczny, śląc w następstwie już sformalizowane zawiadomienie z zaproszeniem na uroczystość.

Warto przypomnieć, że **nie zgłoszenie się po odbiór wyróżnienia, nie unieważnia nadania**. Osoba pozostaje wyróżnioną, choćby zrezygnowała z udziału w uroczystości dekoracji.

3.7 Czynności kończące proces legislacyjny ustanowienia wyróżnień

Po uzyskaniu pozytywnej opinii ministra o przedłożonym wniosku, w przypadku odznaki honorowej samorząd powinien następnie zwrócić się do Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej poprzez jego Kancelarię (Biuro Odznaczeń i Nominacji), o wyrażenie zgody na ustalony wzór odznaki honorowej oraz sposób jej noszenia (przepis ten zawarty jest w przywoływanym już art. 6 ust.1 ustawy). Dopiero otrzymana przez samorząd zgoda Prezydenta Rzeczypospolitej na wzór odznaki i sposób jej noszenia, uprawnia do podjęcia uchwały o ustanowieniu wyróżnienia, kończącej cały proces legislacyjny. Z oczywistych względów **medale honorowe, które nie są wyróżnieniami noszonymi, takiej zgody nie wymagają**.

Należy mieć świadomość, że minister wydając swoją opinię o proponowanej odznace honorowej, jednocześnie przekazuje jej treść do wiadomości Kancelarii Prezydenta RP oraz właściwego wojewody. W ten sposób zarówno organ nadzorczy nad organami samorządu terytorialnego, jak i Kancelaria Prezydenta, są informowani nie tylko o opinii pozytywnej, ale także negatywnej.

Z powyższego wynika jednoznaczne stwierdzenie, że **odznaka honorowa, która nie uzyskała zgody Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na jej wzór i sposób noszenia, wyrażonej po uprzednim zaopiniowaniu przez ministra właściwego do spraw administracji na podstawie uchwały Komisji Heraldycznej, jest w świetle prawa wyróżnieniem nielegalnym**.

4. Projektowanie odznak i medali honorowych wraz z ich aktami nadań

4.1 Zgodność z zasadami heraldyki i miejscową tradycją historyczną

Przystępując do zaprojektowania odznaki honorowej, organ stanowiący jednostki samorządu terytorialnego winien pamiętać, na co zwrócono już uwagę wyżej, że należy to czynić w zgodzie z zasadami heraldyki i miejscową tradycją historyczną (art. 3 ust. 2 ustawy). Heraldyka, choć dziś jest nauką zajmującą się wyłącznie herbami, dała podstawy wyodrębnionemu z niej z czasem orderoznawstwu, częściej obecnie zwanym falerystyką, czyli nauce pomocniczej historii zajmującej się wszelkimi znakami wyróżniającymi i odróżniającymi. Ta świadomość ważna jest przy tworzeniu odznaki, bo przy jej projektowaniu dopuszczalne są właściwie wszystkie pochodne od godeł heraldycznych figury geometryczne i pod tym względem nie ma ograniczeń. Odznaka może być np. w formie owalnego medalionu, lub okrągłego, prostokątnego, kwadratowego albo romboidalnego medalu. Może być także w kształcie krzyża o dowolnej liczbie ramion lub różnopromiennej (nie – ramiennej!) gwiazdy, mającej od trzech do wielu promieni, przy czym ze względu na swe historyczne, pejoratywne w Polsce konotacje, nie jest wskazane korzystanie z wzoru gwiazdy pięciopromiennej. Odznaki w kształcie krzyża przyjmują dla odznak honorowych tylko samorządy szczebla wojewódzkiego, por. Odznakę Honorową Województwa Małopolskiego – Krzyż Małopolski, Odznakę Honorową Gryfa Zachodniopomorskiego.

Wyobrażony symbol niekoniecznie musi być zamknięty opisaną formą i części znaku mogą wystawać poza jej obręb, natomiast elementy zawieszenia odznaki (jeżeli przewidywana jest wstążka, którą się przewleka przez takie zawieszenie), o ile traktowane są odrębnie, mogą mieć formy nawet fantazyjne, choć w przypadku zawieszenia np. w kształcie wienca, będzie ono figurą regularną, kolistą lub owalną.

Odznaka w zależności od sposobu jej noszenia może mieć widoczną jedną lub dwie strony: stronę licową (lico, awers) oraz stronę odwrotną (odwrocie, rewers). Tradycyjnie **stroną honorową jest lico** i tu umieszcza się wizerunek herbu województwa czy gminy. W praktyce obie strony mają znaczenie, ale tylko gdy odznakę zawiesimy na wstążce. Po prostu znak na wstążce można zaprezentować w każdej chwili, odwracając odznakę. Ustanawianie odznak na wstążce jako znaków jednostronnych mija się zatem z celem. W przypadku odznaki przypinanej bezpośrednio do ubioru, przy pomocy śrubki i nakrętki, bądź zapięcia agrafkowego, ważne jest tylko lico, a odwrocie może ewentualnie służyć pomocniczo do wybicia czy też wygrawerowania na nim, a dziś częściej nanoszenia przy pomocy lasera np. kolejnego numeru nadania.

Podobnie na licu umieszcza się przedstawienia portretowe, ale te ostatnie zawsze będą ustępować pierwszeństwa wizerunkowi herbu, o ile nie są to wizerunki panującego (księcia czy króla) związanego z historią gminy lub jej świętego patrona; wówczas pierwszeństwo mają te wizerunki. Z wszystkich symboli samorządowych herb lub jego godło są najważniejsze i w każdej innej sytuacji winny być na stronie licowej.

Wyróżnień nie podpisuje się, dlatego nie umieszcza się na nich żadnych napisów typu ODZNAKA, czy MEDAL HONOROWY ZA ZASŁUGI. Nie przeczy to umieszczeniu samego napisu, np. ZA ZASŁUGI DLA... czy też ZASŁUŻONEMU DLA... Taki napis, czy inne krótkie hasło (stwierdzenie, sentencja) w języku polskim lub łacińskim, traktuje się jako dewizę wyróżnienia. Dewizę można umieścić na stronie licowej, choć nie jest to regułą i czasem stosuje się to na odwrocie. Należy jednak zwrócić uwagę projektantowi, że wszelkie napisy na odznace winny być majuskułowe, czyli pisane wielkimi literami. Jest to tradycja honorowania zasług na tablicach memoratywnych, dlatego nie należy godzić się na napisy minuskułowe (małymi literami – tzw. „pismo gazetowe”), które zawsze będą dysonansem na zaszczytnej odznace przypinanej do piersi.

Zgodność z zasadami heraldyki ma natomiast podstawowe znaczenie w przypadku użycia na odznace znaków heraldycznych – wizerunku herbu lub samego godła. **Herb i godło** to istotne rozróżnienie terminologiczne, o czym była już mowa wyżej. Niezrozumienie tych pojęć zaowocowało błędnym przepisem art. 28 ust. 1 Konstytucji RP. Otóż godłem jest sam znak heraldyczny występujący bez tarczy herbowej. Ten sam znak umieszczony w polu tarczy herbowej tworzy już herb. Tak więc godłem Polski jest biały ukoronowany Orzeł, ale tenże Orzeł na tarczy w polu czerwonym jest już herbem Rzeczypospolitej, zwanym w polskiej heraldyce, która stosuje nazwy własne herbów – Orłem Białym.

Wymóg uwzględnienia tradycji miejscowej odnosi się także do przestrzegania tradycji heraldycznej. Nie można czarnego Orła dolnośląskiego, albo czerwonego brandenburskiego, przedstawiać jako białego, bo będzie to fałsz historyczny. W pierwszych latach po II wojnie światowej często tak czynili polscy wygnańcy osiedlani na tzw. ziemiach odzyskanych. I czynili tak na ogół ze szlacheckich pobudek – chciano spolszczyć owe inne orły; niemniej był to fałsz. Warto pamiętać, że czarny orzeł dolnośląski czy także czarny, tzw. orzeł mieczowy pruski, są równie historycznymi orłami polskimi, jak białe orły wielkopolskie, małopolskie czy mazowieckie (czarny orzeł śląski to godło Piastów śląskich, czarnego orła mieczowego nadał Prusom król polski).

Chcąc zaznaczyć na odznace, że wyróżnienie nadawane jest za zasługi, należy pamiętać, że **symbolem zasługi jest wawrzyn** (laur) mający lancetowate liście przedstawiane niekiedy z kulistymi owocami, natomiast **liście dębu symbolizują męstwo**, stąd ani liście, ani same owoce dębu (żołędzie) nie nadają się do wykorzystania w emblematach wyróżnień samorządowych, chyba, że występują jako godło herbowe w herbie gminy. Ich układ na projektowanej odznace nie powinien wówczas sugerować, iż jest to nagroda męstwa.

O ile zamieszczane na odznace **wizerunki godeł herbowych winny ściśle odpowiadać przyjętemu wzorowi**, to wszelkie inne znaki poddaje się stylizacji; dotyczy to zwłaszcza wspomnianego wawrzynu, lub innej rośliny, wykorzystanej do zdobień.

4.2 Rodzaje mocowania (zawieszenia) odznak

Swoje znaczenie ma także sposób mocowania odznaki do ubioru. Należy unikać lutowania na odwrocie odznaki szpilki lub popularnego klipsu (zacisku na sztyfcie), ich mocowania są zbyt słabe i łatwo zgubić tak przypięte wyróżnienie. Wymienione rodzaje zapięć można zastosować tylko w przypadku wykonywania odznaki również w miniaturze, czyli odznaki pomniejszonej (także oznaki medalu), do noszenia na ubiorze codziennym; znak miniaturowy mniej narażony jest na zahaczenie i w konsekwencji odpięcie. Dlatego odznaka naturalnej wielkości powinna być przypinana bezpośrednio do piersi przy pomocy umieszczonej na odwrocie śrubki i nakrętki lub zapięcia agrafkowego, ewentualnie zawieszona na wstążce. Te ostatnie przypina się, ale tylko w momencie dekoracji tak, jak każde inne odznaczenie tego rodzaju, to jest przy pomocy zwykłej szpilki. Można także na górnym końcu wstążki zaprojektować rodzaj okucia (paska z metalu w kolorze odznaki) czy też ramki mającej na odwrocie zapięcie agrafkowe, ewentualnie umocować ów pasek z agrafką na odwrotnej stronie wstążki, u góry. Bardzo praktycznym jest specjalne zapięcie szpilkowe w kształcie odwróconej litery „U” wpiętej od góry w spodnią część zszytej już wstążki. Wówczas podczas dekoracji wpina się tylko końce podwójnej szpilki w ubiór osoby dekorowanej, co znakomicie ułatwia sam moment dekoracji. W zapięcie w kształcie litery „U” przylutowane do metalowej poprzeczki zaciśniętej na spodniej części wstążki, bywały swego czasu zaopatrzone odznaki orderów i odznaczeń wydawanych przez Kancelarię Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.

Nie do przyjęcia jest projektowanie odznak zawieszonych bezpośrednio na metalowej poprzeczce, niesłusznie zwanej „baretką” i to obojętnie, czy poprzeczkę tę pokryje się emalią, czy obciągnie wstążką. Wbrew potocznemu mniemaniu, takie rozwiązanie jest obce polskim

tradycjom odznaczeniowym i zostało wymuszone dążeniami do unifikacji wszystkich dziedzin życia w tzw. obozie socjalistycznym. Jest bezpośrednim naśladownictwem sposobu zawieszania wyróżnień stosowanym w ZSRS, wprowadzonym w odznaczeniach sowieckich w 1938 r., rozszerzonym następnie na kraje tzw. demokracji ludowej, aż po Chiny. W Polsce pierwszy raz zastosowano je w 1950 r. w Odznace „Mistrz Sportu” i „Zasłużony Mistrz Sportu”. Metalowe poprzeczki ostatecznie wprowadzono do systemu odznaczeń państwowych PRL wraz z Medalem 10-lecia Polski Ludowej w 1954 r. i odtąd powielano w różnych odznakach typu „Zasłużony Górnik PRL” z 1955 r., czy „Zasłużony Trener” z 1985 r. Po odzyskaniu suwerenności z oczywistych względów nie stosuje się już tych obcych zawieszek dla tworzonych nowych wyróżnień.

Metalowych imitacji pomniejszych wstążek wykonanych w emalii nie należy także stosować do miniatur odznak, które w oryginale noszone są na wstążce. Zawsze winna to być zmniejszona, w odpowiednich proporcjach, zwykła tkana wstążeczka.

4.3 Projektowanie medali honorowych

Wskazane wyżej zastrzeżenia dotyczą głównie odznak. Nieco inaczej postępuje się przy projektowaniu medali honorowych, wspomnianych wyróżnień nie przewidzianych do noszenia. I tu obowiązuje zgodność z miejscową tradycją historyczną, a w przypadku użycia na medalach symboli związanych z daną społecznością, np. wizerunków herbów, musi to być zgodność z zasadami heraldyki, choć dopuszcza się tu możliwość stylizacji medalierskiej dostosowanej do całości wyrobu. Forma medalu może być natomiast całkowicie dowolna. Może to być klasyczny medal, a więc okrągły, dwustronny, ale także jednostronna plakietka o formach całkowicie nieregularnych, podyktowanych tylko inwencją artystyczną. Różny może być także materiał i wykonanie, np. srebro, brąz bity lub lany, tombak srebrzony czy złocony, zawsze jednak winien to być produkt artystyczny, który swym ewentualnym, zbyt daleko posuniętym nowatorstwem i ekscentryczną formą, nie naruszy zasad dobrego smaku. Z drugiej strony nie może to być produkt ani tandetny, ani banalny. W każdym przypadku należy mieć na względzie, że ma to być wyróżnienie honorowe, którym dana społeczność będzie nagradzać zasługi. Nie można pozwolić na narażenie emitenta na niepochlebne uwagi. Medal, ze względu na swój charakter honorowego wyróżnienia, nie powinien być za mały lub za duży. Medal okrągły najlepiej prezentuje się o średnicy 50-70 mm. Medalier może wówczas mieć większą swobodę dla wyrażenia pożądanego przez emitenta treści. Średnica 70 mm to najczęstszy rozmiar medali bitych w Mennicy Polskiej.

W przypadku projektowania medalu, którym samorząd będzie chciał honorować nie tylko tzw. osoby prawne, ale także osoby fizyczne, można tylko dla nich przewidzieć odrębny, niewielki znak, który noszony na ubiorze będzie świadczył, że dana osoba została wyróżniona medalem honorowym (zob. o tym w części wyjaśniającej rodzaje medali). Znak ten, o czym także już było wyżej, nazywamy **oznaką (nie odznaką!) medalu**. Winna to być tylko zminiaturyzowana licowa strona medalu, a nie odrębna kompozycja. W ten sposób wyraźnie podkreśli się, że nie jest to odrębne wyróżnienie, ale znak świadczący wyłącznie o posiadaniu medalu.

4.4 Indywidualizacja znaków (odznak i medali)

Podniesienie waloru wprowadzanego znaku można osiągnąć poprzez jego indywiduację. Stosunkowo łatwo to uczynić zaopatrując nadawane odznaki honorowe w **numery nadań**, oczywiście powtarzane następnie w dokumentach towarzyszących nadaniu, dyplomie (akcie nadania) lub legitymacji. Numery (bite albo grawerowane, nanoszone laserem) umieszcza się bezpośrednio lub w odpowiednio wyodrębnionym miejscu **na odwrocie** odznaki.

Można także zastosować grawerowanie imienia i nazwiska wyróżnionego z ewentualną datą nadania. I te znamiona stosuje się na odwrocie, a w przypadku odznaki w kształcie medalu zawieszanego na wstążce, dane te najlepiej wygrawerować **na obrzeżu** – popularnie, aczkolwiek błędnie – zwanym rantem medalu. Sprzyja temu płaska powierzchnia obrzeża. Jest to cenne uzupełnienie znaku, dzięki któremu nawet po latach i bez dokumentów, będzie można zidentyfikować osobę wyróżnioną odznaką.

Podobnie jest w przypadku medali honorowych. Medal wręczony identyfikuje się z osobą wyróżnioną dopóty ta osoba jest jego dysponentem i potrafi się z niego wylegitymować, ale nic tak nie zindywidualizuje wyróżnienia, jak zaopatrzenie go w numer oraz w nazwisko wyróżnionego, najlepiej z datą nadania. Obecne możliwości techniczne grawerunku laserowego nie stanowią problemu i stosunkowo szybko można medal zaopatrzyć przed jego wręczeniem w odpowiedni napis; nie zwiększa to w zasadniczy sposób kosztów wytworzenia medalu. Taki napis imienny umieszcza się albo na licowej stronie medalu, albo na odwrotnej, natomiast jego **numer wyłącznie na stronie odwrotnej medalu, ewentualnie na obrzeżu**. Jeżeli na medalu z miejscem przewidzianym na nazwisko znajduje się napis „zasłużonemu” czy „za zasługi”, to imię i nazwisko wyróżnionego winno grawerować się w trzecim przypadku (*Janowi Kowalskiemu [za zasługi dla Gminy...] 1 stycznia 20...*).

4.5 Etui (pudełko-futerały)

Zarówno do odznaki, jak i medalu, winno się zamówić chroniące je etui. Jest to odpowiedniej wielkości zamykane pudełko chroniące odznakę wówczas, gdy nie jest noszona. Do odznaki na wstążce należy wykonać lub dobrać z oferowanych przez wytwórców standardowych etui tej wielkości, by wstążka swobodnie, **bez zaginania**, mieściła się wewnątrz pudełka, i nie była podwijana pod odznakę. W przypadku medalu honorowego dwustronnego, celem prezentacji jego odwrotu w etui powinna znaleźć się wklejona jednym końcem wstążeczka podkładana pod medal i ułatwiająca jego wydobywanie z lekko dopasowanego wgłębienia w dnie pudełka. Natomiast jednostronna plakietka może być już wcisnięta na stałe w odpowiednie zagłębienie wykrojone w dnie pudełka i ściśle dopasowane swą formą do kształtu plakietki.

Staranność wykonawstwa nawet tak prozaicznego przedmiotu, jak etui, ma znaczenie w ogólnym odbiorze każdego wyróżnienia. Dobrze jest, jeżeli kolory materiału, z którego etui jest wykonane, nie są przypadkowe, lecz mają odniesienie np. do barw gminnych czy wojewódzkich organu nadającego odznakę czy medal. Na wieczku etui z zewnątrz lub wewnątrz można wytłoczyć wizerunek herbu lub godła jednostki samorządu terytorialnego, albo dewizę (sentencję) używaną przez miejscową społeczność, w żadnym wypadku **nie może to być jednak orzeł państwowy**; ten znak tłoczony jest na etui wyłącznie do odznaczeń państwowych.

4.6 Rola artysty-projektanta

Decydując o rodzaju wyróżnienia (odznaka honorowa, medal honorowy) i mając jego wizję, należy zwrócić się o zaprojektowanie znaku do profesjonalnego artysty grafika czy medaliera. Jest to bardzo istotne, czy wyróżnienie będzie zaprojektowanym przez przypadkową, nie posiadającą plastycznego wyczucia osobę, tuzinkowym, tanim znaczkiem, jakie często spotyka się przy różnych okazjach, czy też będzie małym dziełem sztuki medalierskiej, budzącym uznanie swą wyszukaną formą. Taką gwarancję daje wyłącznie artysta rzeźbiarz, medalier specjalizujący się zwłaszcza w tworzeniu małych form rzeźbiarskich, jednocześnie znający uwarunkowania wytwórni, bo ona wpływa na efekt końcowy wyrobu. Powszechnie dostępne programy komputerowe służące do projektowania

utwierdzają każdego, mniej czy więcej obeznanego z komputerem użytkownika, że i jego produkt może być konkurencyjny. Jednakże praca taka nigdy nie zastąpi projektu opartego na inwencji artysty ukształtowanego, dla którego program komputerowy jest tylko narzędziem do realizacji jego wizji artystycznej. Emitent planowanego wyróżnienia musi być świadomy społecznego odbioru tak zaprojektowanego znaku, dlatego koszty projektu nie mogą być jedynym kryterium zamówienia. Wyróżnienie projektuje się raz na co najmniej kilkadziesiąt lat, o ile nie na stałe, dlatego poniesione koszty, choć jednorazowe, są w rzeczywistości inwestycją długoletnią.

Warto pamiętać, że istnieje także sprzężenie zwrotne pomiędzy ilością nadań, a znaczeniem odznaki. Ograniczona liczba nadań wpływa na wyższy walor odznaki. Jeżeli wyjątkowość (rzadkość) planowanych nadań, uda się połączyć z odpowiednim, pięknym kształtem plastycznym, przedsięwzięcie zakończy się sukcesem, i takie wyróżnienie będzie oczekiwanym i pożądanym, nie tylko przez miejscową społeczność. Przeciwnie, odznaka czy medal, banalne w formie, mało efektowne pod względem plastycznym i tandetnie wykonane, będą nie tylko negatywnie świadczyć o poczuciu estetyki zlecniodawców, ale w konsekwencji rzucą niekorzystne światło na całą społeczność gminy.

4.7 Rola wykonawcy

Na ostateczny rezultat będzie też miało wpływ komu zleci się realizację projektu artysty. Wykonawstwem odznak trudnią się najczęściej zakłady grawerskie. Zakład mający dłuższe tradycje i zatrudniający grawera (rytownika) o wysokich umiejętnościach, jest niewątpliwym gwarantem jakości wyrobu. Tylko wykonanie odznaki klasyczną metodą bicia, wymagającą sporządzenia uprzednio matrycy, daje rękojmię ostatecznego, pożądanego efektu. I tak jednak projektant (artysta plastyk, grafik czy medalier) w porozumieniu ze zlecniodawcą winien mieć zastrzeżony w umowie dozór autorski nad całością prac grawera.

Stanowczo natomiast należy odradzić zwracanie się o wykonawstwo do zakładów grawerskich posługujących się przy powielaniu zamiast tłoczenia odznak z matryc, inną, ułatwiającą realizację projektu techniką. Jedynym atutem takich zakładów są tylko niższe koszty wyrobu. Choć zamówienie matrycy jest istotnie droższym wydatkiem, rytuje się ją przecież raz, i można jej używać przez wiele lat. Jak już wspomniano, odznaka regionalna, czy miejska jest niczym innym, jak wojewódzkim albo gminnym odznaczeniem. Taka odznaka wykonana tradycyjnie jako tłoczona, wypukła, wieloczęściowa (minimum z dwóch nakładanych na siebie części), srebrzona lub złocona, o specjalnie dobranej patynie, ewentualnie wzbogacona emalią, będzie prezentować się zawsze szlachetniej i tych walorów nie zastąpi wyrób jednoczęściowy, płaski, jedynie lakierowany.

Obok wyspecjalizowanych zakładów grawerskich, wysoką jakość wyrobów wykonywanych tradycyjną metodą, gwarantuje także Mennica Polska SA (dawna Mennica Państwowa).

4.8 Dokumenty nadań

4.8.1 Akt nadania (dyplom)

Nie jest obojętne, jaki dokument będzie towarzyszył wyróżnieniu. Jednocześnie z projektowaniem odznaki czy medalu, należy zatem zadbać o zaprojektowanie stosownego, uroczystego w formie dokumentu nadania. Zawsze winien to być odpowiedni **dyplom**, zarówno do odznaki, jak i wręczanego medalu. Użyte określenie „dyplom” oznacza pisemne oświadczenie sporządzone według przyjętych form, służące jako wiarygodne świadectwo zaistnienia faktu prawnego, tj. nadania wyróżnienia. Nazwę tę, choć jest tradycyjną,

niekoniecznie umieszcza się na przygotowanym dokumencie, za to konieczny jest na nim wizerunek wyróżnienia, odznaki czy medalu ewentualnie wstążki do odznaki w jej kolorach. Może się zdarzyć, że na wyróżnieniu nie ma wizerunku herbu gminy, zatem winno się go dodać na dyplomie.

Warto zadbać o wykonanie dyplomu na specjalnym papierze, np. czerpanym czy żeberkowym, ewentualnie gładkim kartonie o odpowiednim kolorze (dobrze prezentuje się kolor *ecru*, odpowiadający barwie kości słoniowej) ze starannie wykonanym drukiem, bez przesadnej dekoracyjności dobranego kroju pisma, które może być przez to nieczytelne. Szlachetna antykwą czy tzw. angielską pisanką będzie lepiej się prezentować, niż pismo gotyckie w powszechnym, ale prymitywnym odbiorze uosabiające zbyteczną tu „starożytność”. Nie należy także przesadzać z zastosowanymi zdobieniami, by dyplom nie zamienił się w krzykliwy druk reklamowy. Im mniej ozdób, zwłaszcza wybieranych z zasobów programów komputerowych, tym dyplom będzie lepiej się prezentował, i być może, wyróżniony z przyjemnością zawiesi go u siebie w reprezentacyjnym miejscu. Pamiętając, że dyplom jest zarazem aktem prawnym, zamieszczony w nim tekst nadania winien zawierać numer uchwały i datę jej podjęcia, zaznaczając u dołu miejsce na datę wystawienia, bowiem data wystawienia dyplomu niekoniecznie pokrywa się z datą podjęcia uchwały. Należy także przewidzieć miejsce na odcisk pieczęci urzędowej, co można zaznaczyć literami „L.S” od łacińskiego określenia *locus sigilli* lub „M.P.” od określenia w języku polskim – *miejsce pieczęci*.

Nie mniej starannie dyplom musi być wypełniony. Uwaga: **nigdy długopisem!** To narzędzie jest dość poślednim i wpisanie nawet na najpiękniej wydrukowanym dyplomie nazwiska wyróżnionego długopisem, psuje efekt. Nie jest to też narzędzie trwałe i po latach blaknie. Lepiej już, przy dzisiejszych możliwościach, całość tekstu nadania, łącznie z nazwiskiem wyróżnionego, drukować przy pomocy komputera, choć najbardziej szlachetnym w odbiorze będzie wypełnienie wydrukowanego blankietu dyplomu starannym, kaligraficznym pismem odręcznym, tuszem odmiennego koloru, lub choćby atramentem. Pióro zachowuje przez swój niepowtarzalny charakter pewne znamię szlachetności. Jednakże przy dzisiejszym zaniku posługiwania się kaligrafią, pozyskanie osoby posiadającej tę umiejętność może być trudne.

4.8.2 Legitymacja

Tylko odznaka z racji jej charakteru znaku noszonego, niekiedy wymaga dodatkowo legitymacji. I **nie jest to pomniejszony dyplom, tylko odrębny, uproszczony dokument, stwierdzający jedynie prawo do noszenia odznaki**, w przeciwieństwie do dyplomu, który jest aktem potwierdzającym nadanie. Wbrew pozorom te dwa dokumenty nie są tożsame. Otóż wyróżnieniem w rozumieniu czynności, jest podjęcie przez organ uprawniony decyzji (uchwały) o wyróżnieniu (przyznaniu odznaki). I wyłącznie dyplom jest tego aktu uroczystym potwierdzeniem. Natomiast legitymacja to zwykły, nieozdobny druk manipulacyjny, stąd jej poręczny, książeczkowy kształt, a wydawana jest wyłącznie w celu wylegitymowania się przez wyróżnionego z prawa do noszenia odznaki, zwłaszcza wówczas, gdy posiadanie odznaki nadaje jakieś specjalne uprawnienia wyróżnionemu, ulgi, np. zniżki na przejazd gminnymi środkami komunikacji. Gdy tych ulg nie ma, to **legitymacja jest z zasady zbyteczna**. Ze zrozumiałych względów legitymacji nie wydaje się wyróżnionym tzw. osobom prawnym, poprzestając na wystawieniu dyplomu.

Uwaga: **legitymacji nie podpisuje osoba nadająca wyróżnienie, jej podpis obowiązkowo winien znaleźć się na dyplomie**. Legitymację podpisuje natomiast osoba prowadząca ewidencję wyróżnień, położony odpowiedniej komórki w urzędzie.

Raz jeszcze należy podkreślić, że na obu, prawidłowo sporządzonych dokumentach (dyplomie i legitymacji), z tego tytułu, że są to akty prawne, winna znaleźć się nazwa wyróżnienia, nazwa organu nadającego, numer i data uchwały o nadaniu, dane osobowe (imię i nazwisko) wyróżnionego lub nazwa wyróżnionej instytucji, miejsce i data wystawienia dokumentu; winno się także przewidzieć miejsce na odcisk pieczęci urzędowej, konieczny znak uwierzytelnienia treści aktu.

Pisanie nazw wyróżnień w dokumentach nadań w całości tzw. wersalikami, czyli z użyciem samych wielkich liter, jest błędem, bowiem w ten sposób gubi się pisownię nazwy wynikającej z uchwały o wprowadzeniu znaku. Należy zatem pamiętać o konsekwentnym stosowaniu we wszystkich czynnościach kancelaryjnych związanych z wyróżnieniem nie tylko takiej samej pisowni (z użyciem wielkich i małych liter), ale zawsze takiej samej nazwy wyróżnienia. A zatem nie tylko w uchwale o ustanowieniu wyróżnienia i w regulaminie nadawania, ale i na dyplomie lub legitymacji, **nazwa odznaki honorowej czy medalu honorowego zawsze musi być o tym samym brzmieniu.**

Pamiętajmy, że na okładkach (o ile się je dodatkowo wprowadzi) dla dyplomów do odznak samorządowych nie tłoczy się wizerunku godła państwowego, natomiast wskazane jest, by umieścić na nich odpowiednio wizerunek herbu województwa czy gminy (miasta), choć może to być także samo godło z herbu. Natomiast na legitymacji winien być wizerunek wyróżnienia. Projektant wyróżnień, projektując dokumenty nadań, winien być zaznajomiony z powyższymi zasadami.

4.9 Właściwe nazewnictwo

Istotne jest stosowanie adekwatnego dla danej kategorii wyróżnienia nazewnictwa. Równie odpowiednio określa się czynności samego wyróżniania. Odznaką honorową (medalem honorowym) **wyróżniamy**, odznaczamy natomiast odznaczeniem. **Odznaki i medale to wyróżnienia**, zatem osoba fizyczna czy też prawna nagrodzona odznaką honorową lub medalem honorowym, jest „**wyróżniona**”, a nie, jak często mylnie się określa – odznaczoną. Termin „odznaczony” stosujemy wyłącznie w stosunku do nagrodzonych odznaczeniami, stąd tylko osoba, która dostała odznaczenia, jest odznaczoną.

Inaczej jest z orderami. Zgodnie z tradycją rozumienia tego łacińskiego terminu oznaczającego zakon, zgromadzenie rycerzy, oddział wojska, order to instytucja, zgromadzenie osób wybitnie zasłużonych dla państwa, na których czele stoi przewodzący im, noszący tytuł wielkiego mistrza. W Polsce order nadaje Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej. Choć wielkim mistrzem jest tylko Orderu Orła Białego i Orderu Odrodzenia Polski, jest faktycznym zwierzchnikiem także pozostałych orderów. Do pomocy we wszystkich orderach, za wyjątkiem Orderu Zasługi, ma kapitułę (radę) z kanclerzem orderu i sekretarzem kapituły. Członków takich zgromadzeń czyli orderów, mających swoje odróżniające je od innych nagród nazwy (Order Orła Białego, Order Wojenny Virtuti Militari, Order Odrodzenia Polski, Order Krzyża Wojskowego, Order Krzyża Niepodległości i Order Zasługi RP), wyróżnia od pozostałych obywateli nadawana im odpowiednia oznaka przynależności do orderu, czyli **odznaka orderowa** i to ona potocznie zwana jest orderem. Nadanie orderu w istocie jest zaliczeniem w poczet kawalerów danego orderu z jednoczesnym nadaniem odznaki orderowej odpowiedniej klasy. Zaliczony do orderu staje się w ten sposób **kawalerem orderu**, kobieta – **damą orderu**. Aczkolwiek w polskim systemie odznaczeniowym ów tradycyjny kobiecy odpowiednik tytułu kawalera prawnie nie istnieje, używany jest już zwyczajowo.

Z powyższego wynika, że **na dyplomie do samorządowej odznaki honorowej** (i w legitymacji do odznaki), a **także na dyplomie do medalu honorowego piszemy wyłącznie o wyróżnieniu**, a nie odznaczeniu, jak to się czasami błędnie zdarza. Mówienie zaś,

że ktoś został kawalerem odznaki czy medalu w gminie, jest przejawem ignorancji i naraża na śmieszność zarówno wyróżnionego, jak i nadającego taki nieuprawniony tytuł.

5. Uroczystość dekoracji, postępowanie z nadaniami pośmiertnymi

5.1 Kiedy i gdzie organizować uroczystość

Sam moment dekoracji wyróżnieniami powinien być zawsze starannie przygotowany. Wszelka improwizacja podczas uroczystej dekoracji osłabia wymowę otrzymywanego wyróżnienia. Ważne jest wszystko. Także dobór dnia nie może być przypadkowy. Jeżeli jest to medal honorowy miasta, wręczenie powinno mieć miejsce tylko **w dniu święta miasta**, a nie w obojętnie jakim dniu roku. W przypadku dekoracji odznaką wojewódzką lub gminną może to być dzień święta narodowego. Odznaki te z zasady powinny być nadawane tylko raz w roku, a uroczystość powinna odbywać się **w siedzibie organu nadającego**. Medal miejski wręczać winien prezydent (burmistrz) miasta w ratuszu, w obecności rady z jej przewodniczącym. Odznakę wojewódzką wręcza marszałek w siedzibie sejmiku wojewódzkiego chyba, że przewiduje się inne, zapewniające uroczystą oprawę miejsce. Natomiast odznakę gminy wiejskiej wręcza wójt wraz z przewodniczącym rady gminnej w siedzibie urzędu gminy, może podczas uroczystej sesji. Za jedyny usprawiedliwiony wyjątek przyjmuje się sędziwy wiek lub przewlekłą chorobę wyróżnionej osoby, i tylko w takim przypadku wręcza się wyróżnienie poza urzędem, ale **zawsze z odpowiednim ceremoniałem dostosowanym do miejsca**.

5. 2 Przygotowanie sali

Należy zadbać o odpowiednią dekorację sali, w której obok symboli jednostki samorządu terytorialnego, nigdy nie powinno zabraknąć umieszczonych **na pierwszym miejscu** herbu i flagi Rzeczypospolitej. Pierwsze miejsce to miejsce wyższe i po prawej stronie, przy czym strona prawa będzie dla patrzącego na symbole stroną lewą. Jest to tzw. zasada heraldyczna. Najprościej tę zasadę zapamiętać patrząc na wizerunek Orła Białego: w którą stronę ma zwróconą głowę, tam jest strona prawa, ważniejsza. A zatem **wyżej, czyli na pierwszym miejscu zawieszamy wizerunek herbu Rzeczypospolitej**, poniżej (miejsce drugie) wizerunek herbu danej jednostki samorządowej, natomiast flagę państwową ustawiamy pod ścianą na prawo od Orła (tam gdzie Orzeł patrzy) i tuż obok niej, ale z jej lewej (heraldycznie) strony, stawiamy flagę samorządową. Niekiedy wraz z herbem wieszany jest krzyż. Jest to jedyny znak, który umieszcza się ponad herbem Rzeczypospolitej.

Jeżeli organizator zechce dodać jeszcze inną flagę, np. Unii Europejskiej, to wówczas kolejność prezentowania wymienionych weksyliów zmienia się. Najważniejsze, pierwsze miejsce, jest środkowe i te zajmuje polska flaga państwowa, na prawo od niej, czyli na drugim miejscu, znajdzie się flaga danej jednostki samorządowej, a na lewo, czyli na miejscu trzecim – flaga UE. Wszystkie określenia stron podajemy z pozycji, jak określono wyżej (tam gdzie Orzeł patrzy).

Mówiąc o fladze państwowej mamy na myśli wyłącznie flagę biało-czerwoną, o ustawowych proporcjach boków jak 5:8, bez herbu na białym pasie. Ta druga flaga z herbem, zwana ustawowo „flagą państwową z godłem”, której wzór jest identyczny z banderą cywilną używaną przez statki polskie, nie jest dopuszczona do powszechnego użytku w kraju. Służy polskiemu przedstawicielstwom dyplomatycznym w innych państwach, podnoszona jest w portach morskich i lotniczych. Wyjątkiem jest Wojsko Polskie mogące ją używać na terenie kraju, ale tylko w kontaktach międzynarodowych.

Nie trzeba dodawać, że wszystkie flagi muszą być zawsze czyste i wyprasowane. Długość flag ustawionych w stojakach powinna być tak dobrana, by swobodnymi końcami nie

dotykały podłoża. Ważne: boków flagi państwowej ani żadnej innej nie obszywamy frędzlą. Dopuszczalne jest zakończenie drzewców flag metalową główką, ale jednakową dla wszystkich, np. w kształcie grotu lub gałki, odpowiednio złoczonej lub srebrzonej.

5.3 Ubiór uczestników i zachowanie podczas dekorowania

Jest sprawą oczywistą, że począwszy od organizatorów, wszystkich uczestników uroczystości dekoracji wyróżnieniami **obowiązuje strój wizytowy**. Jest to przede wszystkim świadectwo kultury osobistej. Na wszelki jednak wypadek wymóg odpowiedniego ubioru należy zaznaczyć w zaproszeniach (dopisek u dołu z lewej: *Strój wizytowy*). **Dopuszczenie do udziału w uroczystości osób nieodpowiednio ubranych świadczy o braku szacunku dla siebie nawzajem i dla własnych symboli**. Dotyczy to również przedstawicieli mediów, niestety, nazbyt chętnie pojawiających się w ubiorach wywołujących w tych okolicznościach zażenowanie.

Ważne, by wręczający, wójt czy burmistrz, albo przewodniczący rady, występował z insygniami pełnionej funkcji (z założonym łańcuchem) i nie cedował swoich uprawnień na inne osoby, choćby były jego urzędowymi zastępcami. Wyróżniony ma prawo do odebrania wyróżnienia z rąk tego, kto jest najwyższym reprezentantem społeczności nadającej wyróżnienie. Jeżeli wręczających jest dwóch, np. wójt z przewodniczącym, obaj występują w łańcuchach.

Podczas dekoracji wyróżnieniem, ale także każdym odznaczeniem państwowym, **uczestnicy uroczystości powstają z miejsc** i stoją do jej końca także wówczas, gdy zdarzy się dekoracja osoby wyróżnionej, z różnych względów siedzącej (sędziwy wiek lub niepełnosprawność). Organizator uroczystości winien wcześniej upewnić się co do takiej ewentualności i zapewnić odpowiedni, także co do wyglądu, mebel – krzesło lub fotel; za nim stanie osoba opiekująca się osobą przedstawianą do wyróżnienia po przyprowadzeniu jej na miejsce. Stanie uczestników uroczystości jest okazaniem szacunku zarówno osobie wyróżnionej, jak i przeprowadzającym dekorację, jako najwyższym przedstawicielom miejscowej społeczności, wręczającym wyróżnienie w imieniu współobywateli tak, jak Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej czyni to w imieniu Rzeczypospolitej, czyli wszystkich jej obywateli. To dlatego tak ważny jest odpowiedni ubiór uczestników dekoracji.

5.4 Przebieg uroczystości

Podczas uroczystości, specjalnie dobrana **osoba z dobrą dykcją**, odczytuje najpierw treść dyplomu wyróżnionemu, potem **osoba towarzysząca bezpośrednio dekorującemu odznaką** (marszałkowi, burmistrzowi, wójtowi) przedstawia dekorującemu trzymając w obu rękach, aby zapobiec przypadkowemu upadkowi, **otwarte** etui, a **dekorujący** wyjmując z niego odznakę i przypina wyróżnianemu zgodnie z przepisem przewidzianym w regulaminie odznaki. Następnie **ta sama osoba towarzysząca** wręcza wyróżnionemu, podany sobie wcześniej dyplom, który może być albo w odpowiednich okładkach, albo zwinięty w tubie (dobrze, jeżeli okładka lub tuba sporządzone są z analogicznych w barwie materiałów, co etui). Wyróżniony przekłada dyplom do lewej ręki i **od dekorującego** odbiera gratulacje (z uściskiem dłoni), na koniec osoba towarzysząca przeprowadzającemu dekorację, podaje wyróżnionemu **zamknięte** już, puste etui wraz z ewentualną legitymacją. **Dyplomu, legitymacji, ani tym bardziej pudełka, nie wręcza osoba dokonująca dekoracji!**

Wręczając **medal honorowy**, czyli znak nie do noszenia, podaje się go zawsze w otwartym etui, otwarciem w stronę odbierającego; nie otwiera się tylko etui z przeźroczystym wieczkiem ukazującym medal. W obu przypadkach etui jest integralną częścią medalu stąd

wręczający **nie wyjmuje medalu z pudełka** i podaje medal w etui. Natomiast z dyplomem do medalu postępuje się tak samo, jak podczas dekoracji odznaką.

Należy zadbać, by wraz z dyplomem przekazywać wydrukowany regulamin odznaki czy medalu. Może znajdować się w okładkach pod dyplomem lub wraz z nim zwinięty w tubie. Odpowiada za to osoba przygotowująca wyróżnienie do wręczenia. Dekorowany, dzięki temu będzie mógł poznać przepisy dotyczące otrzymanego znaku i jest to najważniejszy moment do przekazania ich wraz z wyróżnieniem.

5. 5 Wyróżnianie osób zmarłych

Niekiedy podejmuje się decyzje o wyróżnieniu osoby zmarłej. Odznakę lub medal honorowy z dyplomem z adnotacją o nadaniu pośmiertnym (legitymacji w takim przypadku nie wystawia się), przekazuje się przedstawicielowi rodziny zmarłego podczas tej samej uroczystości, w czasie której odbywa się dekoracja wyróżnionych, chyba że zorganizowano odrębną uroczystość z tej okazji. Z odznaką honorową postępuje się wówczas według opisanego wyżej sposobu wręczania medalu honorowego, tj. nie dekoruje się nią przedstawiciela rodziny zmarłego, ale tylko wręcza mu się odznakę **w otwartym etui**.

Z tradycyjnych względów okazywania szacunku dla zmarłego, wręczenie wyróżnienia jego rodzinie winno poprzedzić dekoracje innych osób obecnych, przewidzianych do wyróżnienia, chyba, że podczas tej samej uroczystości odbywają się dekoracje odznaczeniami państwowymi. Wówczas one mają pierwszeństwo, a wręczeniem odznaki honorowej nadanej pośmiertnie poprzedza się tylko pozostałe dekoracje odznaką. O ile zdecydowano przekazanie wyróżnienia podczas uroczystości pogrzebowych, odznakę honorową można wówczas przypiąć do odrębnej poduszki odznaczeniowej lub do poduszki z prezentowanymi odznaczeniami (krzyżami czy medalami). Wówczas **odznakę przypina się poniżej tych odznaczeń**. W żadnym wypadku nie dopina się odznaki honorowej do poduszki, na której już jest przypięta odznaka orderowa; **odznaki orderów zawsze wymagają osobnych poduszek**. Natomiast medal honorowy tylko wręcza się przedstawicielowi rodziny zmarłego. Żadnych wyróżnień nigdy **nie kładzie się na trumnie**.

6. Sposób noszenia odznak honorowych

6.1 Noszenie odznak pełnej wielkości

Odznaki pełnej wielkości nosi się wyłącznie na ubiorze wizytowym, podczas świąt regionalnych i państwowych, spotkań z głową państwa lub w dniu dekoracji odznaczeniem państwowym albo kolejnym wyróżnieniem. Występujący w mundurach, zakładają odznaki zgodnie ze swoimi przepisami mundurowymi. Zasadą jest, że odznaka honorowa regionalna zawieszona na wstążce, przypinana jest na lewej piersi, po wszystkich posiadanych odznaczeniach państwowych, a przed odznakami honorowymi stowarzyszeń i organizacji. Przy czym pierwszeństwo mają odznaki honorowe ustanowione przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, następnie przez Radę Ministrów, a dopiero po nich odznaki honorowe wojewódzkie i powiatowe. Zawsze jednak odznaczenia polskie noszone są przed każdym znakiem obcym, choćby były to odznaki orderowe. Po prostu dekoracje swego kraju mają w każdej sytuacji pierwszeństwo przed obcymi. Z kolei zwyczaj dyplomatyczny, który honoruje stanowisko nuncjusza, jako dziekana korpusu dyplomatycznego, ma odzwierciedlenie w tradycji przypinania odznaczeń papieskich przed innymi odznaczeniami państw obcych, ale i tak każda krajowa odznaka honorowa będzie zawieszona przed odznaczeniem papieskim, noszonym na wstążce.

Odnaki honorowe przypinane bezpośrednio do ubioru, bez wstążek, w zależności od uchwalonego regulaminu zakłada się zazwyczaj u góry lub pośrodku lewej, rzadziej prawej piersi, choć gdy nie nosi się żadnych innych, na ubiorze wizytowym pojedynczą odznakę (o ile nie jest za duża) można wpiąć do butonierki w lewej klapie kołnierza ubioru. Natomiast do trzech odznak naturalnej wielkości (bez wstążek) można przypiąć, układając je na kształt trójkąta z najważniejszą wyżej, na lewej piersi, poniżej rzędu odznaczeń noszonych na wstążkach.

6.2 Noszenie miniatur

Butonierka na klapie kołnierza, relikwida dawnego zapinania kołnierza na guzik, jest jedynym miejscem służącym do noszenia miniatur. Obecnie rzadko spotyka się ją prawidłowo wykonaną, to jest odpowiednio obrębianą dziurkę z odchodzącym od niej przecięciem, częściej jest już tylko markowana. W takiej sytuacji, chcąc poprawnie założyć w tym miejscu jakąkolwiek dekorację, należy przekłuć klapę kołnierza ubioru. Z miniatur posiadanych odznak honorowych przypinanych wprost do ubioru (nie na wstążce), można założyć w butonierce wyłącznie jedną. Nie przypina się żadnych znaków ani powyżej butonierki, ani poniżej, natomiast na wysokości butonierki w poprzek klapy kołnierza, można nosić w jednym rzędzie dowolną liczbę miniatur jednocześnie, ale tylko ich odznak na wstążkach. Obowiązuje oczywiście ta sama kolejność, co przy zakładaniu pełnych dekoracji, czyli miniaturę odznaki samorządowej nosi się zawsze po miniaturach orderów i odznaczeń państwowych. Kolejność obowiązuje ta sama również wówczas, gdy miniatury zamiast na wstążkach, nosi się podwieszone do jednego łańcuszka, choć ten sposób jest już dziś rzadko stosowany.

Istotna uwaga: Miniatury odznak honorowych zakłada się wyłącznie w zastępstwie odznak pełnych – nigdy razem z nimi.

Na ubiorach bez kołnierza z klapami, pojedynczą miniaturę lub ich rząd nosi się na wysokości butonierki.

Obecne przepisy ubiorcze wprowadzane w służbach mundurowych, wbrew tradycji polskiego munduru zezwalają na noszenie miniatur odznak honorowych także na kurtkach mundurowych, najczęściej na klapce lewej kieszeni. Nie jest to rozwiązanie prawidłowe. Według międzynarodowych zwyczajów miniatury orderów, odznaczeń i odznak honorowych na wstążeczkach lub podwieszone na wspólnym łańcuszku, można nosić jedynie na mundurach będących strojem wieczorowym – frakach i półfrakach mundurowych, w poprzek klapy ich kołnierza. Takie mundury w Wojsku Polskim obecnie noszone są głównie przez attaché wojskowych na placówkach dyplomatycznych.

Zawsze wskazany jest umiar w noszeniu posiadanych wyróżnień i zawsze staranne dostosowywanie się do okoliczności, które z nich i kiedy będzie się prezentowało. Jest to świadectwo naszej kultury. Sposób i okoliczności noszenia odznak orderów i odznaczeń państwowych określa Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 10 listopada 1992 r. w sprawie opisu, materiału, wymiarów, wzorów rysunkowych oraz sposobu i okoliczności noszenia odznak orderów i odznaczeń (Dz.U z 1992 r. Nr 90 poz. 452). Choć wielokrotnie nowelizowane, ostatnio 23 czerwca 2022 r. (Dz. U z 2022 r. poz. 1376), w części podstawowej zachowuje aktualność.

7. Konieczne dokumenty przy występowaniu o opinię

Komisja Heraldyczna jako organ opiniodawczo-doradczy ministra właściwego do spraw administracji publicznej w zakresie opiniowania wzorów insygniów i symboli, o których mowa w ustawie o odznakach i mundurach, oczekuje od wnioskodawców występujących w sprawie samorządowych odznak (medali) honorowych, następujących dokumentów:

- 1) projektu uchwały organu stanowiącego jednostki samorządowej wyrażającej celowość wprowadzenia odznaki honorowej (medalu honorowego) oraz określającej wizerunek znaku;
- 2) projektu regulaminu określającego cel ustanowienia znaku (gdy nie określono tego w uchwale), zasady i tryb jego przyznawania oraz sposób noszenia (używania, w przypadku medali nie przewidzianych do noszenia);
- 3) barwnego wzoru znaku z zaznaczoną skalą; dotyczy także ewentualnej miniatury proponowanego znaku; wskazane jest przedstawienie wzoru w skali 1:1, a dla lepszego uwidocznienia szczegółów, także w skali 2:1
- 4) barwnych wzorów aktu nadania (dyplomu) oraz ewentualnej legitymacji.

Powyższe zasady dotyczą także każdego innego wnioskodawcy występującego do Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej o ustalenie wzoru odznaki honorowej i sposobu jej noszenia. Kancelaria Prezydenta wymaga przedłożenia wraz z wnioskiem uprzedniej opinii Komisji Heraldycznej.

[Tadeusz Jeziorowski, zastępca przewodniczącego Komisji Heraldycznej przy Ministrze Spraw Wewnętrznych i Administracji; aktualizowane 4 lipca 2025 r.]